

KRÓTKA HISTORIA O KULCIE MAO ZEDONGA –
WYBRANE ELEMENTY KREOWANIA
POLITYCZNEJ LEGENDY WIELKIEGO STERNIKA

*Musimy być skromni, rozważni, musimy wystrzegać się zarozumiałstwa i porywczwości,
całym sercem i całą duszą służyć ludowi chińskiemu...¹*

Upadek Cesarstwa Chińskiego w 1911 r. rozpoczyna czas politycznego chaosu i próby uwolnienia spod obcych wpływów. Oddziaływania zagranicznych mocarstw i rządy dynastii mandżurskiej skutkowały nasileniem nacjonalistycznych nastrojów w społeczeństwie oraz rozpoczęcie procesu tworzenia zjednoczonego i silnego państwa chińskiego. Próba wprowadzenia rządów republikańskich w 1912 r. wywołała konflikt o władzę w nowym państwie i wyniszczającą wojnę domową prowadzoną między nacjonalistami pod przywództwem Chiang Kai-sheka a ugrupowaniem komunistów. Z tego starcia zwycięsko wyszła Komunistyczna Partia Chin prowadzona przez Mao Zedonga, rozpoczynając w 1949 r. nowy rozdział w historii Państwa Środka.

Zmiana ustroju państwa chińskiego nie wpłynęła jednak na charakter sprawowania władzy i jej postrzeganie. Chińczykom od początku istnienia cesarstwa towarzyszyła idea kultu władcy. Tytuł cesarza i jego przywileje były nieodłącznie związane z jego boskim pochodzeniem. Przedstawiany jako wzór cnót dla poddanych i wyznacznik harmonii był postrzegany jako ziemski przedstawiciel Najwyższego Porządku. Przez wieki powstawał określony wizerunek głowy państwa: oddalony od podwładnych, naznaczony boskimi cechami, otoczonej aurą tajemniczości i przepychem.

Kult otaczający niegdyś cesarza chciał podtrzymać także Mao Zedong, budując swój własny wizerunek jako władcy całkowicie oddanego ojczyźnie i ludowi. Początkowo postrzegany jako aktywny działacz podziemia komunistycznego oraz bohaterski dowódca zasłużony dla Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej, z czasem stał się ideologiem maoizmu i wytrwanym graczem politycznym. Obecnie jest uznawany za rewolucyjnego przywódcę, bez którego Chiny nie byłyby mocarstwem liczącym się na arenie międzynarodowej.

¹ Mao Zedong, *Czerwona Książeczka*, <https://maopd.files.wordpress.com/2012/02/wyjatki-z-dziel-przewodniczacego-mao-tse-tunga-1964.pdf> (dostęp: 16.10.2015).

W niniejszym artykule zaprezentowano wybrane wydarzenia z życia politycznego, które ugruntowały wizerunek Mao Zedonga jako ojca współczesnych Chin oraz poddano analizie formy kultu szczególnie widoczne za jego życia. Omówiono początki kariery politycznej przewodniczącego oraz jego działalność podczas legendarnego Wielkiego Marszu, które pozwoliły umocnić pozycję przywódcy w Komunistycznej Partii Chin. Następnie przybliżono politykę wielkiego skoku i rewolucji kulturalnej, podczas których kult Mao osiągnął największe rozmiary. Artykuł jest pierwszą częścią pracy poświęconej przywódcy.

Budowanie mitu

Mao Zedong urodził się w 1893 r. w rodzinie zamożnego chłopa w prowincji Hunan, w miejscowości Shaoshan. Początki jego kariery politycznej były związane z Ruchem 4 Maja 1919 r.² Przez państwo przetoczyły się fale demonstracji studenckich, strajków związków zawodowych i bojkotowano towary japońskie. Jednym z organizatorów protestów w prowincji Hunan był dwudziestosześcioletni Mao Zedong. Już wówczas był znanym działaczem politycznym w swoim regionie. Jako autor pism politycznych promujących Ruch Nowej Kultury i aktywny działacz zdobył on uznanie lewicowych zwolenników oraz zyskał zaufanie zwierzchników³.

Zauważony przez Komintern, zaczął działać w komórce komunistycznej i założył Korpus Młodzieży Socjalistycznej, który rekrutował potencjalnych komunistów w jego rodzinnej prowincji. Praca Mao zaowocowała uczestnictwem w I Zjeździe Komunistycznej Partii Chin w lipcu 1921 r. w Szanghaju⁴. Po kongresie powrócił do Hunanu jako sekretarz Partii Komunistycznej oraz szef Sekretariatu Robotniczego, kontynuując działalność redakcyjną i polityczną⁵.

W okresie największego rozłamu między nacjonalistycznym Kuomintangiem a KPCh w 1927 r. Mao był zaangażowany w działalność podziemną i przygotowania zbrojnej rebelii skierowanej wobec wojsk Chiang Kai-Sheka. Brał udział w powstaniach komunistów w Nanchangu i Kantonie, organizował oddziały par-

² Ruch był odpowiedzią społeczeństwa chińskiego na postanowienia traktatu wersalskiego. Na jego mocy Japonia oficjalnie uzyskała dawne niemieckie koncesje w prowincji Shantung. Mianem Ruchu 4 Maja określa się całą ewolucję polityczną i intelektualną w Chinach w latach 1915–1920. Zob. W. Rodziński, *Historia Chin*, Wrocław 1974, s. 649–651.

³ R.E. Karl, *Mao Zedong and China in the twentieth-century world*, London 2010, s. 14.

⁴ Zgodnie z oficjalną historią KPCh powstała ona w 1921 r., a podczas zjazdu założycieli obecny był Mao. Jung Chang pisze jednak, że partia według rosyjskich źródeł została stworzona rok wcześniej bez udziału legendarnego przywódcy. Jung Chang, J. Halliday, *Mao*, tłum. P. Amsterdamski, Warszawa 2007, s. 35.

⁵ O działalności Mao na początku lat 20. XX wieku zob. R. Terrill, *Mao: A Biography*, Stanford 1999, s. 77–82.

tyżanckie, a także dowodził buntami chłopskimi, które w chińskiej historiografii są znane jako powstania jesiennych zbiorów. Rebelie zakończyły się represjami komunistów i wycofaniem żołnierzy nowo utworzonej Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej w górzyste i trudno dostępne rejony wiejskie. Wokół wydarzeń powstał mit opisujący Mao Zedonga jako obrońcę interesów najuboższej warstwy społecznej, chłopów i bohaterskiego dowódcę wojskowego, broniącego swoich żołnierzy w kryzysowych sytuacjach.

Mimo znacznego osłabienia sił komunistom udało się założyć w środkowych i południowych prowincjach bazy rewolucyjne. Oddziały stopniowo opanowywały kolejne terytoria, na których wprowadzano nową administrację i ideologię. Zanim jednak Mao miał szansę sprawdzić się jako faktyczny dowódca i teoretyk chińskiej wersji komunizmu, razem z innymi dowódcami musiał zmierzyć się z wojskami Kuomintangu.

Chiang Kai-Shek, aby nie dopuścić do umocnienia władzy KPCh w zajętych rejonach, w latach 1930–1934 zdecydował się na kampanię mającą na celu okrążenie wojsk komunistów. Powoli wypierane z południowych Chin szeregi Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej musiały podjąć decyzję o przerzuceniu sił z Jiangxi na północ kraju. Oddziały komunistyczne liczące około sto tysięcy ludzi miały do pokonania ponad 10 tys. km⁶. Legendarny Wielki Marsz trwał od października 1934 r. przez kolejne 12 miesięcy. Do najbardziej doświadczonych dowódców, umiędzących kierować wojskiem na tak ciężkim terenie i w trudnych warunkach należeli wówczas Zhu De, Peng Dehuai, Zhou Enlai i Mao. Rozgrywki wewnętrzne między dowódcami wojskowymi na prowadzenie wysunęły tego ostatniego.

Mitem ugruntowującym pozycję Mao był jeden z etapów Wielkiego Marszu znany jako bitwa o most Luding nad rzeką Dadu. Oddziały komunistyczne uciekające przed ogniem wojsk Kuomintangu zostały zmuszone do przepłynięcia się przez rwącą rzekę na pograniczu Syczuanu i Tybetu. Teren uchodził za zdradliwy i niebezpieczny, zadania nie ułatwiały naloty wrogich oddziałów. Części czerwonych formacji udało się dostać na drugi brzeg dzięki łodzi od lokalnej ludności, ale zintensyfikowane bombardowania narodowców zmusiły pozostałych żołnierzy do znalezienia innej drogi. Według oficjalnej wersji pułk komunistów pod dowództwem Mao musiał przedostać się na drugą stronę rzeki pod ostrzałem wroga. Komuniści zostali zmuszeni do przepłynięcia przez most, z którego konstrukcji zostały tylko żelazne łańcuchy. Mimo że długość trasy wynosiła zaledwie 100 m, pokonanie jej w ekstremalnych warunkach zajęło oddziałowi cały dzień. Podczas walki nikt nie zginął, a heroiczny czyn umożliwił dalszą ucieczkę⁷.

⁶ J. Fairbank, *Historia Chin – nowe spojrzenie*, tłum. T. Lachowska, Gdańsk 1996, s. 284.

⁷ E. Jocelyn, A. McEwan, *The Long March: The true story behind the legendary journey that made Mao's China*, London 2006, s. 245–263.

Sam Mao, opisując swoje przeżycia związane z przeprawą, wielokrotnie wspominał silną więź z szeregowymi żołnierzami, którą nawiązał dzięki wspólnemu przetrwaniu w spartańskich warunkach. Jednak wielu z jego towarzyszy przywołuje zupełnie inny obraz przyszłego wodza podczas tych wydarzeń. Razem z pozostałymi dowódcami miał cieszyć się szczególnymi przywilejami. Większość trasy pokonał w lektyce niesionej przez tragarzy, obowiązywały go większe racje żywieniowe niż pozostałych, a do swojej dyspozycji miał przybocznych ochroniarzy⁸.

Mimo że Wielki Marsz przetrwało tylko 10% żołnierzy, został on uznany za wielki triumf komunistów. W rosyjskim dzienniku „Prawda” ukazał się nawet artykuł zatytułowany *Mao Zedong, przywódca chińskiego narodu*, opisujący jego bohaterские czyny i heroiczną postawę⁹. Mao zgromadził wokół siebie ludzi, którzy pozostali mu wierni i popierali jego pomysły aż do śmierci. Dodatkowo rozprze-strzeniał idee komunistyczne na terenach, które pokonywały wojska, tym samym przygotowując sobie grunt pod dalsze działania. Morderczy Wielki Marsz okazał się więc idealną akcją militarną i propagandową, wynoszącą Mao na lidera partii i przywódcę ludu¹⁰. Po jego zakończeniu liderzy KPCh zdecydowali się założyć bazę rewolucyjną w prowincji Shaanxi w mieście Yan’an. W nowej stolicy komunistów stworzono solidne podwaliny przyszłego państwa socjalistycznego i ideologii opartej na rewolucji chłopskiej. Głównym hasłem partii stała się ostra krytyka klasy posiadaczy ziemskich (jako elementów feudalizmu), działań imperialistycznych oraz kapitalistycznych¹¹. Twórcą nowej koncepcji został przyszły Sternik Narodu.

Myśl Mao Zedonga, nazywana także maoizmem, opierała się przede wszystkim na adaptacji reguł doktryny marksizmu-leninizmu do specyficznych warunków Chin¹². Rewolucja, w przeciwieństwie do pozostałych państw obozu komunistycznego, miała mieć charakter chłopsko-narodowy, a nie robotniczo-klasowy. Chłopi jako klasa dominująca, o największym poczuciu niesprawiedliwości społecznej mieli być głównym budulcem komunizmu w Chinach. Mao proponował także powrót do zasad prostoty, skromności, ubóstwa i kolektywizmu. W swoich dziełach podkre-

⁸ Jung Chang, J. Halliday, *Mao...*, s. 148.

⁹ *Ibidem*, s. 174.

¹⁰ Tę wersję rozpowszechniła również książka *Red Star over China* Edgara Snowa, amerykańskiego dziennikarza opisującego chińską rewolucję. Snow w 1936 r. spędził kilka miesięcy z wojskami komunistycznymi. W tym czasie przeprowadzał liczne wywiady z Mao Zedongiem i jego współpracownikami oraz zbierał materiały do dwóch kolejnych pozycji – *Autobiografii Mao Zedonga* i *Wrażeń ze spotkań z Mao Zedongiem*. Publikacje odniosły sukces na arenie międzynarodowej oraz w samych Chinach, przynosząc rozgłos komunistom. O. Schell, J. Delury, *Wealth and Power – China’s long march to the twenty-first century*, London 2016, s. 217, 218.

¹¹ T. Cheek, *Mao Zedong and China’s Revolutions*, New York 2002, s. 15.

¹² J.K. Fairbank, *Historia Chin...*, s. 298.

ślał, że „Komuniści powinni być wzorem również w uczeniu się: powinni codziennie uczyć masy ludowe i codziennie uczyć się u mas”¹³.

Mao, uwielbiany przez żołnierzy i chwalony przez dowódców, rozpoczął kampanię popularyzującą swój wizerunek i ideologię maoizmu. Podczas pobytu w Yan'an napisał 92 ze 158 artykułów, które złożyły się na cztery pierwsze tomy jego dzieł wybranych¹⁴. W późniejszym czasie były one obowiązkową lekturą dla wszystkich warstw społecznych. W tym okresie została również dopracowana teoria o „twórczej sile mas”, która miała być siłą napędową rewolucji chińskiej.

Najprostszym narzędziem do rozpowszechniania osiągnięć przywódcy był „Dziennik Wyzwolenia”, w którym drukowano artykuły opisujące bohaterские czyny z jego życia lub powtarzano slogany typu „Towarzysz Mao Zedong zbawcą chińskiego ludu”. W 1943 r. zaczęto drukować plakaty z jego wizerunkiem, które obowiązkowo miały być zawieszane w prywatnych gospodarstwach domowych. Na auli przeznaczonych do zebrań partyjnych postawiono dużą pozłacaną płaskorzeźbę Mao. W czasie licznych kampanii w stolicy modne stało się noszenie przypinek z jego podobizną. Podczas pobytu w mieście przewodniczącemu często towarzyszyła ekipa filmowa dokumentująca jego wkład w budowę bazy politycznej i podwalin chińskiego komunizmu¹⁵. Kultowy stał się hymn pt. *Wschód jest czerwony*, nawiązujący do wojny chińsko-japońskiej, w którym zmieniono słowa, aby upamiętnić dokonania Ojca Narodu:

Wschód jest czerwony, wschodzi słońce,
W Chinach urodził się Mao Zedong.
On planuje szczęście ludu.
Hurra, hurra! On jest wielką gwiazdą zbawienia ludu.
Przewodniczący Mao kocha lud,
On jest naszym przewodnikiem
Ku budowie nowych Chin.
Hurra, hurra! [On] prowadzi nas naprzód¹⁶.

Najbliższe otoczenie Mao wspomina także aspekt nierównego traktowania woźdza w obliczu biedy i surowych warunków życia. Wśród mieszkańców krążyło powiedzenie „W Yan'anie tylko trzy rzeczy są takie same dla wszystkich: słońce, powietrze i toalety”¹⁷. Mimo problemów z zaopatrzeniem dla przewodniczącego były sprowadzane specjalne produkty i nie obowiązywały go przydziały żywności. Był

¹³ Mao Zedong, *Wyjatkami z dzieł Przewodniczącego Mao*, <https://maopd.files.wordpress.com/2012/02/wyjatki-z-dziel-przewodniczacego-mao-tse-tunga-1964.pdf> (dostęp: 28.03.2016).

¹⁴ O. Weggel, *Chiny*, tłum. J. Koźbial, Warszawa 2006, s. 80.

¹⁵ D. Leese, *Mao cult*, Cambridge 2013, s. 85.

¹⁶ *Wschód jest czerwony*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wsch%C3%B3d_jest_czerwony (dostęp: 3.02.2016).

¹⁷ Jung Chang, J. Halliday, *Mao...*, s. 244.

pod specjalną opieką amerykańskiego i rosyjskiego lekarza, do jego dyspozycji były również leki medycyny zachodniej. Zona Edgara Snowa ze swojej wizyty w Yan'anie zapamiętała zdanie powtarzane przez otoczenie Mao, gdy ten się pojawiał w pobliżu: „Oto idzie Bóg”¹⁸.

Chiny jeszcze przez najbliższe lata były polem krwawej wojny domowej między oddziałami Kuomintangu a komunistami. Wyścig o władzę wygrała Komunistyczna Partia Chin. Od tego wydarzenia rozpoczął się nowy okres w historii Państwa Środka.

Zdobycie władzy

Dniem triumfu dla komunistów było proklamowanie Chińskiej Republiki Ludowej 1 października 1949 r. na placu Tiananmen w Pekinie. Symbolem kraju stała się czerwona flaga z pięcioma złotymi gwiazdami, która reprezentowała cztery klasy społeczne: robotników, chłopów, drobną i narodową burżuazję. Mao w swoim przemówieniu zadeklarował koniec obcej dominacji i dzień powstania narodu chińskiego z kolan. Głosił, że „Chińczycy zawsze byli mężnym i przedsiębiorczym narodem (...). Zjednoczyliśmy się i pokonailiśmy naszych zagranicznych i domowych ciemnych i ogłaszamy ustanowienie Chińskiej Republiki Ludowej”¹⁹. Ponad sto tysięcy ludzi wiatowało na jego cześć: „Niech żyje przewodniczący Mao!”²⁰.

Zakończenie wieloletniej wojny domowej dla wielu Chińczyków miało oznaczać stabilizację i poprawę warunków życia. Dla znacznej większości społeczeństwa, nieangażującej się w politykę, nie miało większego znaczenia, kto obejmie władzę. Jednak wątek nacjonalizmu i rewolucji wspomniany przez Mao na Placu Niebiańskiego Spokoju miały przekonać społeczeństwo do walki i stać się siłą ChRL.

Nowe Chiny mieli tworzyć dobrze znani dowódcy Wielkiego Marszu i towarzysze pochodzący z kręgu najbliższych współpracowników Mao Zedonga. Takie postaci, jak Liu Shaoqi, Zhou Enlai czy Lin Biao, odgrywały główne role polityczne w latach 50. i 60. XX wieku. Przez lata administracja cywilna miała charakter militarnej, a członkowie Biura Politycznego i Komitetu Politbiura (dwóch najważniejszych organów wykonawczych w państwach komunistycznych) stawali się marionetkami w rękach wodza

Proklamowanie silnej i niezależnej od Związku Radzieckiego Chińskiej Republiki Ludowej było jednym z ważniejszych elementów znacjonalizowania komunizmu przez Mao. Długa izolacja Chin na arenie międzynarodowej, a następnie 100 lat

¹⁸ *Ibidem*, s. 250.

¹⁹ H. Kissinger, *O Chinach*, tłum. M. Komorowska, Wołowiec 2014, s. 110.

²⁰ J. Fenby, *Chiny – upadek i narodziny wielkiej potęgi*, tłum. J. Wąsiński, Kraków 2009, s. 497.

upokorzeń doznanych przez zachodnie mocarstwa w XIX wieku ugruntowały postrzeganie cywilizacji zachodnich jako zagrożenia dla Państwa Środka. W przeciwieństwie do pozostałych państw komunistycznych, w których korzeniami rewolucji były pobudki klasowe, wśród Chińczyków poczucie krzywdy narodowej stało się siłą napędową²¹. Chiny wolne od obcych wpływów, oparte na jedności narodowej miały być gwarantem sukcesu.

Podobnie jak w ZSRR charakter władzy w Chinach stał się autorytarny i odznaczał się kultem jednostki. Wprowadzenie tych elementów na gruncie chińskim było szczególnie proste ze względu na klanowo-feudalną strukturę społeczną oraz tradycję silnego ośrodka panującego. Dziedzictwo rządów despotycznych było ściśle związane z doktryną konfucjańską, w myśl której tylko silna władza centralna i posłuszeństwo społeczeństwa wobec suwerena, wynikające z prawa i moralności, jest gwarantem stabilnego państwa. Dla konfucjanistów wzajemne obowiązki rządzącego i poddanych były ściśle określone i zhierarchizowane w organizmie państwowym²².

Sam Mao oficjalnie otwarcie walczył ze starym systemem i przywiązaniem do tradycji, lecz umiejętnie wykorzystywał elementy dziedzictwa kulturowego Chin, które mogły umocnić jego władzę. W jednym ze swoich przemówień twierdził, że kult jednostki jest usprawiedliwiony, jeśli osoba reprezentująca władzę reprezentuje również prawdę²³. Podobnym przywilejem cieszył się cesarz, który zgodnie z tradycją potrzebował Mandatu Niebios, zobowiązującego go do sprawiedliwego sprawowania rządów, bowiem władza jest przedstawiana jako wola społeczeństwa. W przypadku Mao jego autorytet i niepodważalna pozycja jako dowódcy były symbolem autorytetu partii i jej legitymizacji. Nieufność i brak lojalności wobec Mao były więc odbierane jako szkodliwe działanie na rzecz państwa i społeczeństwa.

Pierwsze reformy

Pierwsze lata rządów partii komunistycznej zapowiadały się jednak bardzo obiecująco. Wprowadzono istotne reformy społeczne oraz prężnie odbudowywano zniszczoną gospodarkę. Chiny zdawały się jednoczyć. Proste hasła propagandowe partii o równości, braku podziałów społecznych i wyrównaniu szkód szybko zdobyły rzeszę zwolenników. W 1947 r. Komunistyczna Partia Chin liczyła 2,7 mln członków, zaledwie 5 lat później liczba działaczy przekroczyła już 6 mln²⁴.

²¹ W. Dziak, J. Bayer, *Mao – zwycięstwa, nadzieje, klęski*, Warszawa 2007, s. 18.

²² *Ibidem*, s. 149.

²³ J. Gittings, *Historia współczesnych Chin. Od Mao do gospodarki rynkowej*, tłum. Ł. Müller, Kraków 2010, s. 45.

²⁴ J. Fairbank, *Historia Chin...*, s. 324.

Najważniejszym zadaniem KPCh była wówczas odbudowa Chin po inwazji japońskiej, wyniszczających wojnach domowych oraz klęskach głodu. Zacołanie kraju było odczuwalne w każdej dziedzinie. Pod względem rozwoju przemysłu Chin pozostawały w tyle za krajami kapitalistycznymi o około 100–150 lat²⁵. Wiele reform rolnych i gospodarczych przeprowadzonych w pierwszych latach istnienia Chińskiej Republiki Ludowej poprawiło kondycję ekonomiczną państwa, lecz nie mogło zapewnić silnej pozycji międzynarodowej, o której marzył Mao. Pościg Chin za potęgą gospodarczą świata zachodniego stał się pretekstem do stosowania popularnej w państwach komunistycznych metody tzw. skoków gospodarczych, która polegała na intensywnych działaniach mających na celu pobudzić przemysł.

Pierwszy plan pięcioletni zainicjowany przez Mao w 1953 r. w skrócie zakładał szybką industrializację. Była to pierwsza próba wprowadzenia intensywnych reform gospodarczych kontynuowanych potem pod nazwą polityki Wielkiego Skoku. „Mobilizacja wszystkich sił do przekształcenia Chin w wielkie państwo socjalistyczne”²⁶, w którą wierzył przewodniczący, okazała się jednak niewystarczająca w przypadku chińskiej gospodarki opartej głównie na rolnictwie, a nie przemyśle. Reagując na niekorzystne wyniki reform, Biuro Polityczne zdecydowało się na zwolnienie ich tempa oraz odsunięcie Mao od podejmowania kluczowych decyzji. Ze statutu partii usunięto także sformułowania o „ideach Mao Zedonga”, które przyświecały rewolucyjnej drodze Chin. Podjęto decyzję o stopniowym ograniczeniu kultu jednostki i zaczęto stosować się do stanowiska Denga Xiaopinga, podkreślającego, że „przywódca partii klasy pracującej nie może wynosić się ponad partię, lecz w niej pozostać”²⁷.

Historia pokazała, że zapowiedzią powrotu Mao na scenę polityczną były jego wyczyny pływackie. Demonstracyjne pokonanie wpraw rzeki Jangcy u brzegu Wuhanu w czerwcu 1956 r. miało pokazać siłę i determinację wodza do utrzymania władzy. W obstawie ochrony i lekarzy dryfujących w asyście 63-letni Mao przepłynął trzykrotnie w poprzek rzeki. Całe wydarzenie obserwowało z brzegu kilkadziesiąt tysięcy widzów z pobliskich wiosek, którzy zostali pośpiesznie zgromadzeni jako publiczność. Z tej okazji Mao stworzył krótki poemat, który był sygnałem dla jego przeciwników: „Nic mnie nie obchodzi, czy miota mną wiatr i biją we mnie fale. Stawiam im czoło z większym spokojem niż podczas spaceru w ogrodzie”²⁸. W ciągu dwóch lat odbyło się dziewięć podobnych pokazów demonstracji siły i zdrowia Mao, część z nich została opisana szczegółowo przez prasę. W jednym z numerów sportowego magazynu „Xin Tiyu” („Nowy Sport”) w 1957 r. opublikowano zdjęcie pokonującego Jangcy przewodniczącego z krótką odezwą do czytelników, nama-

²⁵ F. Stachowiak, *Gospodarka narodowa Chińskiej Republiki Ludowej (1949–1982)*, Warszawa 1984, s. 19.

²⁶ W. Dziak, J. Bayer, *Mao – żywiołowość...*, s. 63.

²⁷ *Ibidem*, s. 45.

²⁸ Jung Chang, J. Halliday, *Mao...*, s. 400.

wiającą do podążania za ideami Mao oraz „zaangażowania się odważnie w walkę i pozostawanie silnym nawet przy największym wietrze i falach”²⁹.

Kolejnym krokiem Mao do odzyskania pozycji było przeprowadzenie wielu kampanii, które miały na celu ujawnienie wrogich prawicowych elementów, krytykujących partię i sprzyjających imperializmowi. Akcje były wymierzone w kadry partyjne i inteligencję, które mogły się sprzeciwiać wizji Mao. W ramach edukacji wielu członków partii zostało zesłanych na prowincję, żeby „zachowali ścisłą więź z masami”³⁰. Mao zarzucał działaczom oderwanie od woli ludu oraz rzeczywistości, a jako rozwiązanie zalecał ciężką pracę fizyczną i uczenie się od chłopów.

Kulminacją pokazującej siłę Mao było przeprowadzenie w latach 1958–1962, mimo sprzeciwów partii, reform gospodarczych znanych pod nazwą Wielkiego Skoku. Był to triumf Mao nad partyjnymi przeciwnikami, a także czas intensywnych akcji promujących kult jednostki i będących zapowiedzią skali gloryfikacji jego osoby podczas późniejszej rewolucji kulturalnej.

Dzięki reformom autorstwa Mao Chiny miały się stać światową potęgą przemysłową, rolniczą, naukową i kulturową. Drastycznie zwiększono wydobycie węgla, produkcję stali, ziarna i energii elektrycznej. Podstawą nowej strategii stała się metoda „chodzenia na dwóch nogach”³¹. W teorii oznaczało to równoczesny rozwój rolnictwa i przemysłu zarówno ciężkiego, jak i lekkiego, centralnego i lokalnego, wdrażanie metod produkcyjnych tradycyjnych i nowoczesnych itp. Ciężar modernizacji mieli unieść chłopci, których Mao uważał za siłę napędową rewolucji i źródło siły komunizmu w ChRL. Najbardziej rewolucyjną zmianą miało być wprowadzenie komun ludowych jako podstawowych jednostek administracyjnych w kraju. Do programu przystąpiło 120 mln gospodarstw chłopskich, czyli 99% istniejących domostw³². System miał być „najlepszą formą organizacji na czas budowy socjalizmu oraz stopniowego przechodzenia do komunizmu”³³.

W trakcie wprowadzania reform Mao aktywnie podróżował po Chinach, osobiście nadzorując postępy. Do popularnych przedsięwzięć należały wizyty przewodniczącego i jego najbliższych asystentów w fabrykach i spółdzielniach rolniczych w całym kraju. Inspekcjom towarzyszyła ekipa filmowa i grupa dziennikarzy, którzy relacjonowali podróż we wszystkich ważniejszych gazetach w kraju. Każde publiczne wyjście musiało zostać sfotografowane i przedstawione w reportażach jako

²⁹ Shuk-Wah Poon, *Embodying Maoism: The swimming craze, the Mao cult, and body politics in Communist China 1950s–1970s*, „Modern Asian Studies” 2019, vol. 53, no. 5, <https://www.cambridge.org/core/journals/modern-asian-studies/article/embodying-maoism-the-swimming-craze-the-mao-cult-and-body-politics-in-communist-china-1950s1970s/955A833A02B-8053585F2B1D8631698B0> (dostęp: 17.01.2020).

³⁰ Jung Chang, J. Halliday, *Mao...*, s. 55.

³¹ *Ibidem*, s. 137.

³² F. Stachowiak, *Gospodarka narodowa...*, s. 19.

³³ W. Dziak, J. Bayer, *Mao – zwycięstwa...*, s. 147.

jednoczenie się z mieszkańcami³⁴. W Syczuanie na cześć Mao zmieniono nawet nazwę miejscowości, którą odwiedził na „Spółdzielnia Rolna Szczęście”.

Jedną z ciekawszych akcji propagandowych stała się wizyta Mao na placu budowy tamy zbiornika wodnego w pobliżu grobowców dynastii Ming niedaleko Pekinu w maju 1958 r. Gazety uwieczniły przywódcę niosącego wiadra z wodą i przerzucającego gruz jako znak solidarności z masami. Osobisty lekarz Mao i autor jednej z jego biografii Li Zhisui wspomina, że był to jedyny raz, kiedy widział go pracującego fizycznie w ciągu 22 lat swojej służby³⁵.

Z początkiem Wielkiego Skoku powrócono do kultu jednostki. Wprowadzono obowiązkowe codzienne czytanie gazet i zapoznanie się z myślami Mao Zedonga, które powstały w Yan'anie. W szkołach, zakładach pracy i domach organizowano spotkania, podczas których wspólnie studiowano nowe rozporządzenia³⁶. Wszyscy członkowie partii byli poddawani okresowym „szkoleniom politycznym”, na których uczono ich, jak „służyć ludowi”. Autorem tego popularnego sloganu był sam Mao, a kopia jego własnoręcznie pisanego hasła znalazła się w każdym mieście w Chinach. Specjalnie pozłacana inskrypcja została umieszczona na placu Tiananmen³⁷. Przeprowadzono również kampanię edukacji socjalistycznej pod hasłem: „Nigdy nie zapominajcie o walce klas”, która miała wykorzenić kontrrewolucjonistów oraz nauczyć społeczeństwo korzyści socjalizmu. Oprócz wykrycia wrogów systemu kampania miała na celu wyedukowanie młodzieży, której zdaniem Mao brakowało odpowiednich socjalistycznych wzorców. Jednym z wytworów departamentu propagandy była historia Li Fenga, młodego żołnierza prezentującego wzorową postawę obywatelską i bezinteresowną pomoc potrzebującym, a przede wszystkim pełne oddanie Mao Zedongowi. Codzienne studiowanie filozofii przewodniczącego sprawiło, że Li stał się przykładowym członkiem armii³⁸.

Indoktrynacja była również mocno widoczna w Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej. Twórcą propagandy maoistowskiej w wojsku został minister obrony Lin Biao. Podczas Wielkiego Skoku popularyzacja dzieł i myśli Mao osiągnęła niespotykaną dotychczas skalę. W jednej z wytycznych zapisano, że „podstawowe zadanie pracy politycznej w armii polega na tym, aby wysoko trzymać czerwony sztandar idei Mao Zedonga i nie zbaczać z kursu, zgodnie z którym idee Mao to siła kierownicza”³⁹. Armia według Mao miała stanowić oparcie dla władzy partii, siłę napędową rewolucji, a także źródło klasowej czystości oraz stać na straży ideologii. W 1961 r. wojsko wydało *Wybór prac przewodniczącego Mao* pod redakcją Lin

³⁴ R. Trumbull, *Red China sets up discussion groups to bolster regime*, „New York Times”, 28.06.1961 (archiwum internetowe).

³⁵ Li Zhisui, *Prywatne życie Przewodniczącego Mao*, tłum. Z. Zaczyn, Warszawa 1996, s. 246.

³⁶ P. Durdin, *The 'happy life' in Red China*, „New York Times”, 18.09.1960 (archiwum internetowe).

³⁷ Li Zhusui, *Prywatne życie...*, s. 122.

³⁸ F. Dikötter, *Revolucja kulturalna*, tłum. B. Gadomska, Wołowiec 2018, s. 63.

³⁹ W. Dziak, J. Bayer, *Mao – zwycięstwa...*, s. 183.

Biao. Miał on posłużyć jako katechizm ideologiczny dla żołnierzy⁴⁰. W kompendium umieszczono wyselekcjonowane cytaty pochodzące z wcześniej wydawanych tomów *Dzieł wybranych* Mao. Materiał dla żołnierzy był pierwowzorem słynnej Czerwonej Książeczki, która stała się biblią wszystkich Chińczyków podczas rewolucji kulturalnej.

Kult Mao mógłby osiągnąć jeszcze większe rozmiary, gdyby nie katastrofalne skutki reform gospodarczych wprowadzanych w ramach Wielkiego Skoku. Pogoń za nierealnymi założeniami produkcyjnymi wywołała m.in. klęskę głodu, wybuchy rebelii oraz falę uchodźców m.in. do Hongkongu⁴¹. W większości chińskich prowincji pojawił się problem głodu oraz braku podstawowych artykułów, takich jak odzież czy narzędzia. Drastycznie zmalała produkcja zbóż, hodowla trzody chlewnej i drobiu. Nagłe pogorszenie warunków życia wywołały liczne rebelie i buntury chłopskie. Dewiza „więcej i szybciej” przyświecająca rozwojowi przemysłu kosztowała życie kilkadziesiąt milionów ludzi⁴².

Czas rewolucji kulturalnej

Mao po nieudanych reformach gospodarczych Wielkiego Skoku ponownie został odsunięty na dalszy plan życia politycznego. Nasilająca się radykalizacja nastrojów wśród członków partii, a także ludności doprowadziła do podjęcia decyzji o wszczęciu rewolucji przez Mao. Aby powrócić na scenę polityczną, wykorzystał najbardziej oddane mu grupy społeczne – młodzież i Chińską Armię Ludowo-Wyzwoleńczą.

Wydarzenia od 1966 r. do śmierci przewodniczącego w 1976 r. określa się mianem Wielkiej Proletariackiej Rewolucji Kulturalnej. Powyższa dekada była także okresem kulminacji uwielbienia dla Mao Zedonga. Odsunięty od władzy po nieudanych reformach Wielkiego Skoku próbował udowodnić swoim partyjnym przeciwnikom, że prowadzenie polityki bez jego udziału jest niemożliwe. Wielokrotnie powtarzał, że uważa się za ostatniego bohatera w szeregu wielkich herosów chińskich kronik⁴³. Nie bez powodu porównywał się także do legendarnych postaci, takich jak cesarz Qin Shihuangdi czy Zhu Yuanzhang, którzy zapisali się w historii jako despotyczni i brutalni władcy. Wiele osób z jego otoczenia podkreślało, że Mao wierzył w swoją historyczną rolę mesjasza wybawiciela Chin⁴⁴.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 210.

⁴¹ F. Dikötter, *Wielki Głód*, tłum. B. Gadomska, Wołowiec 2013, s. 347.

⁴² Szacunki przedwczesnych zgonów podczas Wielkiego Skoku wahają się od 30 do 45 mln ludzi. *Ibidem*, s. 453.

⁴³ W. Dziak, J. Bayer, *Mao – zwyrodnienie...*, s. 205.

⁴⁴ Li Zhisui, *Prywatne życie...*, s. 110.

Symbolem rewolucji stały się oddziały młodzieży nazwane Czerwoną Gwardią, bezgranicznie oddane przewodniczącemu. Do ich zadań należało zniszczenie starych wartości czy tradycji oraz stworzenie rewolucyjnej nowej kultury. Mao wierzył, że młodzieńczy zapal i determinacja do zmian nie są przesiąknięte jeszcze ideami zachodnimi. Co więcej, jego zdaniem młode pokolenie w przeciwieństwie do doświadczonych rewolucjonistów było wolne od rewizjonizmu⁴⁵. Rewolucja miała stworzyć nowego człowieka ery komunistycznej – nieugiętego, fanatycznego, pozabawionego tradycyjnej moralności i do reszty oddanego władcy⁴⁶.

Pierwsze oficjalne spotkanie władzy z Czerwoną Gwardią odbyło się w Pekinie, na placu Tiananmen 18 sierpnia 1966 r. Setki tysięcy osób deflowały w holdzie dla Partii Komunistycznej i najważniejszych polityków. Pierwszy raz od powstania ChRL w 1949 r. Mao Zedong wystąpił publicznie przed takimi tłumami, przemówienia wygłosili jednak inni członkowie partii. Lin Biao jako wiceprzewodniczący KPCh jasno określił cel działań Czerwonej Gwardii, jakim było zniszczenie „wszystkich starych idei, starej kultury, starych obyczajów i starych przyzwyczajęń klas wyzyskujących”⁴⁷. Pozostali politycy, jak Chen Boda i Zhou Enlai, podkreślali wagę przywództwa Mao i określili go jako Wielkiego Lidera, Nauczyciela, Sternika oraz Najwyższego Wodza⁴⁸. Nowe tytuły Mao na stałe zapisały się w rewolucyjnych pieśniach i poezji. Dziennik „Renmin Ribao” tak opisywał tę uroczystość:

Dzisiejszego ranka, kiedy słońce wypuściło swoje pierwsze promienie słoneczne, na placu Tiananmen pojawił się Przewodniczący Mao (...). Podawał rękę wszystkim dookoła i zaszalutował oddziałom Czerwonej Gwardii. W tym momencie tłum zawrzał i każdy chciał zbliżyć się do Przewodniczącego. Wielu ludzi tak mocno klaskało, że ich ręce stały się purpurowe, wielu uroniło łzy z podniecenia i radośnie krzyczeli: „Przewodniczący Mao nadszedł!”⁴⁹.

Życie codzienne w cieniu Mao

Demonstrowanie oddania partii i Mao zdominowało życie codzienne Chińczyków. W zakładach pracy, szkołach, szpitalach czy nawet w prywatnych domach znajomość i manifestowanie tzw. trzech lojalności i czterech bezgraniczności było podstawową czynnością. „Lojalność” oznaczała wierność Mao, jego ideom i proletariackiej linii rewolucyjnej, natomiast „bezgraniczność” odnosiła się do bezkresnego uwielbienia, miłości, wiary oraz lojalności.

⁴⁵ J.A.G. Roberts, *The complete history of China*, London 2003, s. 446.

⁴⁶ W. Dziak, J. Bayer, *Mao – zrywanie...*, s. 213.

⁴⁷ F. Dikötter, *Revolucja...*, s. 108.

⁴⁸ Są to tzw. cztery wielkie określenia Mao.

⁴⁹ D. Leese, *Mao cult...*, s. 131.

Aby ułatwić studiowanie myśli Mao Zedonga, na masową skalę zaczęto produkować Czerwoną Książeczkę, stworzoną wcześniej na potrzeby szkolenia ideologicznego wojska przez Lin Biao. Tytuł drukowano w rozmiarze A6, aby mógł zmieścić się do przeciętnej kieszeni. Książka była podzielona na 33 tematyczne rozdziały, jak np. *Oświata i szkolenie*, *Dyscyplina*, *Heroizm rewolucyjny* czy *Praca polityczna*. Wpisy dotyczyły zarówno sytuacji w życiu prywatnym, jak i postawy politycznej, miały być odpowiedzią na wszystkie pytania obywateli. Wszyscy byli zobowiązani do codziennego noszenia lektury ze sobą oraz studiowania jej zawartości. Tylko w latach 1966–1969 w Chinach wydrukowano ponad bilion kopii Czerwonej Książeczki. Została ona przetłumaczona na 36 języków i opublikowana w ponad 110 mln egzemplarzy za granicą. Do dzisiaj w podobnych statystykach zajmuje drugą pozycję zaraz po Biblii⁵⁰.

Za nieprzestrzeżenie nowych wartości oskarżeni trafiali do więzień lub składali samokrytykę. Do najbardziej popularnych zarzutów należało pomylenie cytatu z Czerwonej Książeczki czy omyłkowe użycie gazet z wizerunkiem Mao jako podpalki⁵¹. Dowodzący mieli kierować się m.in. poniższymi zasadami:

- 1) „Do obowiązków rezydujących komitetów należy dopilnowanie, aby na każdej ulicy i w każdym zaułku umieścić tablice z cytatami; aby każdy dom posiadał portret Mao i jego cytaty.
- 2) W parkach publicznych powinno znajdować się więcej tablic z cytatami; głównym obowiązkiem każdego kierowcy autobusów i pociągów powinno być promowanie myśli Mao Zedonga. (...)
- 3) Każdy rower i ryksza mają mieć umieszczone plansze z cytatami; na samochodach i pociągach mają zawisnąć portrety i idee przewodniczącego”⁵².

Za powszechny zwyczaj uważano również „pytania o instrukcje rano i składania raportu wieczorem”. Pierwszy raz zostało ono użyte podczas treningów wojskowych w 1967 r. w szkole średniej w Shijinshan, niedaleko Pekinu. Studenci mieli prosić przewodniczącego o pomoc w rozwiązaniu problemów i pod koniec dnia porównywać swoje wyniki, a jeśli nie były zgodne z ideami Mao, dokonywać krytycznej samooceny. Kampania szybko rozprzestrzeniła się w całych Chinach. Robotnicy, uczniowie, pacjenci szpitali konsultowali każdy swój czyn z oficjalną ideologią. Przykład instrukcji obowiązującej w zakładach pracy:

Przed pracą pytamy Przewodniczącego o instrukcje, aby widzieć i myśleć jasno, aby osiągnąć dobry kierunek. Po pracy składamy raport, weryfikujemy naszą pracę i myśli. Podczas produkcji spoglądamy w lustro z cytatami, aby znaleźć tam więcej entuzjazmu do

⁵⁰ *Ibidem*, s. 108, 109.

⁵¹ *Ibidem*, s. 174, 175.

⁵² *Ibidem*, s. 135.

pracy. Kiedy przychodzi kolejna zmiana, wymieniamy się cytatami, co jest wyrazem troski i jednocześnie chęci niesienia pomocy⁵³.

Często obowiązkowym punktem dnia było grupowe studiowanie myśli Mao Zedonga. W przedszkolach pierwsze zdanie, które kaligrafowały pięciolatki, brzmiało: „Kocham Przewodniczącego Mao”. Dzieci uczyły się również pisać i czytać, korzystając z dzieł przywódcy⁵⁴. Wspólna recytacja, analiza i nauka zastąpiła niedługo potem zajęcia lekcyjne w szkołach czy przerwy obiadowe w fabrykach.

Odrębną formą demonstrowania oddania partii wśród uczniów i studentów była codzienna „Gimnastyka Myśli Mao Zedonga”, propagowana już od 1951 r. W Szanghaju została wydana specjalna broszura „Sports Battle Line”, przedstawiająca układ ćwiczeń oddający cześć władzy. Seria dziewięciu treningów polegała na rozciąganiu ciała przy jednoczesnym wiwatowaniu słów: „czerwone, czerwone słońce w naszych sercach” czy „przeciwko imperializmowi USA, przeciwko rewizjonizmowi sowieckiemu”⁵⁵.

Jedną z nielicznych dopuszczonych rozrywek w czasie rewolucji kulturalnej stały się Zespoły Propagandowe Myśli Mao. Muzyka rozrywkowa i tradycyjna opera chińska została sprowadzona do minimum. Jedynymi utworami dopuszczonymi do szerszej publiczności były pieśni rewolucyjne promujące idee Mao Zedonga. Podczas występów zespoły propagandowe wyśpiewywały cytaty przewodniczącego, wykonując układy taneczne z Czerwonymi Książeczkami w rękach⁵⁶. Popularny stał się także tzw. taniec lojalności, podczas którego artyści skierowani byli przodem do wizerunku przewodniczącego i rozciągali ręce od słońca w kierunku portretu. Przedstawienia odbywały się często w trakcie pracy lub zajęć lekcyjnych⁵⁷.

Najprostsze codzienne czynności nabierały charakteru politycznego. Przy robieniu zakupów, zwykłym przywitaniu czy wymianie uprzejmości należało stosować określone frazy. W jednej z placówek w Baoji (prowincja Shaanxi) pojawiła się dokładna instrukcja prowadzenia rozmowy telefonicznej. I tak partia radziła przywitać rozmówcę słowami: „Niech żyje Przewodniczący Mao”, podczas pożegnania zalecano używać sformułowania: „Służ ludowi i walcz z egoizmem oraz zwalcz rewizjonizm”⁵⁸. Podobne zasady obowiązywały najczęściej w urzędach, biurach czy budynkach związanych z działalnością partyjną.

Cytatom przewodniczącego Mao przypisywano także rolę uzdrowicielską. Studiowanie Czerwonej Książeczki i lojalność władzy miały być lekarstwem na wszelkie dolegliwości. W gazetach opisywane były przypadki, kiedy recytowanie tekstów

⁵³ *Ibidem*, s. 198.

⁵⁴ *China's toddlers learn socialism*, „New York Times”, 27.08.1961 (archiwum internetowe).

⁵⁵ D. Leese, *Mao cult...*, s. 202.

⁵⁶ Jung Chang, J. Halliday, *Mao...*, s. 523.

⁵⁷ D. Leese, *Mao cult...*, s. 205.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 191, 192.

partyjnych uzdrawiało np. głuchonieme dzieci czy chorych na raka. Znany jest również przypadek zmartwychwstania spowodowany nieustanną deklamacją fragmentów Książeczki i modlitwą do Mao⁵⁹.

Z kolei historia, która znalazła się na okładkach wszystkich gazet w kraju w roku 1968, opisuje ciekawy przypadek 37-letniej kobiety. Zhang Qiuju trafiła do szpitala ze złośliwym guzem ważącym ponad 40 kg. Lekarze nie dawali pacjentce szans na przeżycie, ale podjęli się wycięcia nowotworu. Sala operacyjna została wypełniona plakatami z wizerunkiem Mao i jego cytatai, a kobieta przed zabiegiem cały czas recytowała wersety z Książeczki. Po udanym usunięciu guza gazety okrzyknęły wydarzenie mianem cudu i zasługę wyzdrowienia przypisały przewodniczącemu. Z tej okazji zorganizowano nawet wystawę ukazującą postęp chińskiej medycyny⁶⁰.

Nauki Mao Zedonga stały się nieodłącznym elementem życia codziennego Chińczyków. Na przykładzie rewolucji kulturalnej, która była szczytem kultu jednostki w Chinach, zauważa się także zmianę wizerunku Mao z polityka i wojskowego w mędrca i nauczyciela. Nowe oblicze przewodniczącego jako nieomylnego proroka pozwoliło dotrzeć do wszystkich warstw społeczeństwa. Co więcej, kreowanie Mao jako autorytetu we wszystkich dziedzinach było także częścią ideologicznego utrwalenia jego władzy⁶¹.

Popularyzacja wizerunku

Lata 1966–1976 były nie tylko wzmożonym okresem propagandy słownej, ale także kulminacją akcji wykorzystujących obraz. Zniszczenie tradycyjnej sztuki spowodowało powstanie zupełnie nowego prądu w malarstwie chińskim. Wszystkie dzieła miały przedstawiać wydarzenia lub postaci związane z rewolucją, pracujących chłopów i robotników, walczących żołnierzy czy dostatek Chin. Utrzymywano je w określonej kolorystyce: czerwień oznaczała lojalność oraz pozytywne działania, natomiast czerń symbolizowała aktywność kontrrewolucyjną. Wyjątkowe kryteria spełniały popularne portrety przewodniczącego. Jego wizerunek musiał być „czerwony, jasny i promienny”, zakazano stosowania ciemnych barw. Wielokrotnie malowano twarz Mao otoczoną promieniami słonecznymi albo blaskiem, jego umięśniona sylwetka miała świadczyć o zdrowiu i dobrej kondycji. Na obrazach był uwieczniany na tle swoich poddanych czy współtowarzyszy z partii, lecz jego postać zazwyczaj była większa niż pozostałe. Znany motywem były

⁵⁹ J. Fenby, *Chiny – upadek...*, s. 618.

⁶⁰ D. Leese, *Mao cult...*, s. 193.

⁶¹ W. Dziak, J. Bayer, *Mao – zwycięstwa...*, s. 227.

również słoneczniki. Ich kwiaty skierowane zawsze ku słońcu stały się symbolem społeczeństwa wpatrzonego w Mao⁶².

Najpopularniejszym obrazem stał się portret autorstwa Liu Chunhua z 1968 r. pt. *Przewodniczący Mao zmierza do Anyuan*. Przedstawia on młodego Mao idącego do odległego miasta Anyuan, w którym ma dowodzić strajkiem górników. Musi odbyć samotną wędrówkę niebezpiecznym górskim szlakiem, nie zważając na niesprzyjającą pogodę. Portret miał pokazać silny charakter wodza i jego nieugiętość wobec wrogów, być nadzieją dla wszystkich walczących z kapitalizmem. Został rozprowadzony w 9 mln kopii i stał się kultowym wizerunkiem Mao w Chinach⁶³.

Jednak największym powodzeniem wśród gadżetów z podobizną przewodniczącego cieszyły się przypinki do ubrań. Pod koniec lat 60. nosiło je ponad 90% Chińczyków⁶⁴. Produkowano różne wizerunki Mao, ale uznanie zdobyło popiersie wodza ozdobione jego cytatami z Czerwonej Książeczki. Zgodnie z linią polityczną symbolicznie ukazywano wyłącznie lewy profil Mao. Przypinki projektowano w wielu kolorach, kształtach i rozmiarach. Przedstawiały serca, okręgi, flagi, były wykonywane z drewna, porcelany, bambusa czy nawet złota, a ich średnica wynosiła od 1 cm do nawet 30 cm. Szacuje się, że wyprodukowano ponad dwieście różnych projektów. Każdy nowy wzór musiał trafić do Muzeum Chińskiej Rewolucji w Pekinie. Standardowo przypinki były umieszczane na odzieży wierzchniej, ale najzagorzalsi zwolennicy przyczepiali je do skóry⁶⁵. Według najnowszych danych w ciągu 10 lat rewolucji kulturalnej wyprodukowano ponad 1,214 mld portretów Mao i około 2,2 mld przypinek z jego wizerunkiem⁶⁶.

Na targach można było znaleźć lustra czy porcelanę z cytatami z Czerwonej Książeczki, dla dzieci zaprojektowano zeszyty szkolne z rewolucyjnymi hasłami. Gospodynie domowe mogły zakupić ręczniki, pościel czy dywany z wizerunkiem przywódcy. Komunistyczne odezwy umieszczano nawet na meblach, lekarstwach czy zabawkach. W niektórych miejscach można było zaopatrzyć się w bieliznę i ubrania w duchu komunistycznym⁶⁷. W wielu sklepach stworzono okna wystawowe przeznaczone wyłącznie do prezentacji „produktów rewolucyjnych”⁶⁸.

⁶² *Mao – bóstwo chińskiej propagandy (Making Mao)*, reż. Galen Yeo, Singapur 2009.

⁶³ *Chairman Mao goes to Anyuan*, Portal Chinese Posters, <http://chineseposters.net/themes/mao-anyuan.php> (dostęp: 3.04.2016).

⁶⁴ B. Bishop, *Badges of Chairman Mao Zedong*, <https://sinocism.com/?p=11439> (dostęp: 13.08.2016).

⁶⁵ D. Leese, *Mao cult...*, s. 216.

⁶⁶ W. Dziak, J. Bayer, *Mao – zmyślenia...*, s. 228.

⁶⁷ F. Dikötter, *Rewolucja...*, s. 127–134.

⁶⁸ R. Hugheshong, *Communist China's 'Great Persuader'*, „New York Times”, 2.02.1958 (archiwum internetowe).

Miejsca pamięci

W miejscach szczególnie związanych z kultem Mao powstawały jego pomniki i muzea. Pierwszy posąg przewodniczącego pojawił się już 1 października 1964 r. podczas parady z okazji święta narodowego. Mierzył 10 m i był niesiony przez 16 tys. członków gwardii honorowej. Kolejne rzeźby były bardziej okazałe i projektowane zgodnie z wprowadzonymi regulacjami. Wzorcowy pomnik Mao powstał 4 maja 1967 r. na kampusie Uniwersytetu Qinghua w Pekinie. Został wybudowany z inicjatywy i własnych środków studentów oraz nauczycieli w ciągu 4 tygodni. Mierzył 7,1 m, a jego wysokość nawiązywała do daty 1 lipca (1.07), tj. dnia założenia Partii Komunistycznej. Kolejny posąg postawiony w geście lojalności dla Mao został odsłonięty 25 grudnia 1967 r. z okazji jego 74. urodzin. Wykonali go z aluminium pracownicy Pekinńskiego Uniwersytetu Górniczego. Podest, na którym stał, miał 5,16 m i przypominał o dacie rozpoczęcia rewolucji kulturalnej (16.05). Całkowita wysokość wynosiła 12,26 m, co było z kolei nawiązaniem do daty narodzin Mao (26.12)⁶⁹. Od tej pory wszystkie następne figury musiały mieć symboliczne wymiary.

Wyjątkową formą ukazania lojalności wobec władzy okazały się tzw. świątynie Mao. Początkowo były to pojedyncze obrazy wykonywane ręcznie w domach, haftowane wizerunki Mao, wyklejane portrety i kaligrafowane cytaty. Z czasem na prowincjach zaczęły powstawać okazalsze ołtarze, umiejscowione na ogół na skwerach i w budynkach publicznych. Dekorowano je plakatami „Czerwonego Słońca – Mao” oraz tablicami cytatów. Przed głównym wizerunkiem wodza leżała Czerwona Książeczka i bukiet słoneczników. W 1969 r. w samym powiecie Tianbai, zajmującym niecałe 3 tys. km², odnotowano 1242 „świątyń edukacyjnych” i 3149 „sanktuariów Czerwonej Książeczki”. W miastach stały się popularne „Sale wiecznych i zwycięskich myśli Mao Zedonga”. Były to wystawy zdjęć poświęconych biografii przywódcy. Takie przykładowe muzeum powstało w mieście Handan, w prowincji Hebei. Zostało ono wyposażone w dwie sale wystawowe, skwer oraz posąg Mao. Wybudowano je w zaledwie 5 miesięcy, a jego otwarcie zaplanowano na dzień urodzin przewodniczącego w 1968 r.⁷⁰ Podobnych inicjatyw w Chinach nie brakowało.

Skutki rewolucji kulturalnej

Rewolucja oprócz tworzenia nowej kultury i wartości miała przede wszystkim na celu walkę ze starym systemem i tradycjami. W ciągu dekady zawieszono edukację, a nauczano wyłącznie ideologii maoistowskiej i historii rewolucji. Ofiarami aktów

⁶⁹ D. Leese, *Mao cult...*, s. 157.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 216–218.

wandalizmu padały obiekty kultury, jak świątynie, zabytki, pomniki czy biblioteki⁷¹. Fala prześladowań dosięgnęła politycznych przeciwników Mao, osoby podejrzane o prawicowe poglądy czy nielegalną działalność. Represje, brutalne tortury i prześladowanie objęły niemal wszystkie grupy społeczne. W tym czasie zupełnie obumarła także chińska twórczość artystyczna. Rewolucja kulturalna była ostatnią polityczną inicjatywą Mao Zedonga. Przeprowadzenie eksperymentu rewolucyjnego na żywym organizmie społecznym miało katastrofalne skutki dla chińskiej kultury, relacji międzyludzkich, a także samej ideologii przewodniczącego.

Po śmierci Mao w 1976 r. kult jednostki nie stracił na znaczeniu. Kiedy cały świat czekał na ocenę jego rządów, Deng Xiaoping w swoim przemówieniu przed III Plenum Partyjnym powiedział: „Bez Przewodniczącego Mao nie byłoby nowych Chin. Jego wielkość nie może zostać przeceniona. Przewodniczący Mao nie ustrzegł się niedociągnięć i błędów. Teraz są one mało ważne w porównaniu z jego wielkimi osiągnięciami – 70% jego dokonań to sukcesy, a tylko 30% stanowią uchybienia”⁷².

Podsumowanie

Często powtarza się, że kluczem do zrozumienia współczesnego Państwa Środka jest kult Mao Zedonga i dziedzictwo komunizmu. Nad pekińskim placem Tiananmen od chwili śmierci przewodniczącego wisi jego monumentalny portret. Niewątpliwie Mao Zedong jest cały czas uznawany za ważną postać i wybitnego stratega w Chinach. Przez niecałe trzy dekady był przywódcą niemalże 1/4 ludzkości, sprawował władzę nad krajem wielkości Europy, a co najważniejsze, udało mu się zjednoczyć państwo będące mozaiką etniczną. W trakcie jego rządów Chiny przeszły gwałtowną przemianę historyczną. W ciągu jednego pokolenia tamtejsze społeczeństwo zaznało zmian, jakich nie doświadczało przez 2 tys. lat trwania cesarstwa.

Na początku XX wieku naród był świadkiem upadku monarchii i powstania republiki. Przez kilka następnych dekad kraj stanowił pole wojen domowych i okupacji japońskiej. Po dojściu komunistów do władzy obserwowano funkcjonowanie nowego ustroju i próby przeprowadzania reform. System komunistyczny i silna władza KPCh miały przywrócić Chinom potęgę i wielkość na arenie międzynarodowej. Potrzeba sprawowania silnej władzy autorytarnej i kult jednostki według partii były krótszą drogą do osiągnięcia jedności narodowej niż rządy bezosobowych, pozbawionych twarzy

⁷¹ W ciągu roku w samym Pekinie zniszczono ponad 70% zabytków kultury wpisanych na Listę Dziedzictwa Światowego UNESCO oraz przeszukano 1/3 prywatnych mieszkań w celu konfiskaty cennych przedmiotów. R. Mitter, *Gorzka rewolucja*, tłum. T. Białogórska, Warszawa 2008, s. 204.

⁷² T. Cheek, *A critical introduction to Mao*, Cambridge 2010, s. 129, http://assets.cambridge.org/97805218/84624/frontmatter/9780521884624_frontmatter.pdf (dostęp: 1.02.2016).

komitetów. Dla większości społeczeństwa chińskiego, w którym największą część stanowili niepiśmienni chłopi, gloryfikacja osoby władcy, tak jak niegdyś cesarza, była łatwiejsza do zrozumienia niż ideologia systemu komunistycznego⁷³.

Mao Zedong przez lata systematycznie budował swój wizerunek człowieka, który ciężką pracą i poświęceniem sięgnął po władzę. Kluczem do jego sukcesu okazała się wytrwałość i umiejętność pozbywania się rywali. W przeciwieństwie do innych dyktatorów nie miał zdolności oratorskich ani nie był charyzmatyczny. Błędne decyzje, które zostały podjęte za jego rządów, są uznawane za nietrafione rozporządzenia partii, a jego samego obwinia się za brak wiedzy o ówczesnych warunkach życia. Jego wizerunek jako przywódcy całkowicie oddanego ojczyźnie i ludowi jest obecnie jedynym oficjalnie uznawanym w ChRL. Dla upamiętnienia wkładu Mao w budowę nowej ojczyzny zyskał on przydomek Ojca Współczesnych Chin. Mimo że polityka Mao Zedonga kosztowała życie miliony ludzi, jego zasługi dla stworzenia narodowego państwa i odzyskania poczucia dumy narodowej przez Chińczyków są silniejsze niż potrzeba roztrząsania błędów.

SUMMARY

A BRIEF HISTORY OF THE MAO ZEDONG CULT – SELECTED ELEMENTS OF THE CREATION OF THE POLITICAL LEGEND OF THE GREAT HELMSMAN

The People's Republic of China, which has been under a communist regime for over 60 years and is ruled by one party, evokes many different opinions among Western observers. The heritage of Mao Zedong, who is considered the father of modern China, is also a topic of those discussions. There is no doubt that Mao Zedong is still recognized as a high-profile figure and an outstanding strategist by the Chinese. His biggest success is considered to be the unification of the country, which for years was an arena of competition among Western powers, rivalry among regional commanders and civil wars. Over the years, he systematically built up his image by hard work and dedication. Mao Zedong's period of leadership goes in parallel with the cult that has been created around him.

This article describes selected events from political life that have a particular impact on the creation of Mao Zedong's political legend in China during his period of rule. Different stages are analyzed that shaped the image of Mao - from a communist underground activist in China and outstanding military strategist to the ideologist of Maoism, an important political player, and the Father of the Nation.

⁷³ W. Dziak, J. Bayer, *Mao – zwycięstwa...*, s. 227.